

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ І НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ

Круглий стіл «Національний суверенітет України в умовах глобалізації» (Київ, 3 грудня 2010 р.)

Круглий стіл, присвячений реалізації комплексного дослідницького проекту Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України «Національний суверенітет України в умовах глобалізації» (2010–2011 рр.), відбувся у приміщенні Великого конференц-залу НАН України під головуванням віце-президента НАН України, голови Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академіка НАН України В.М. Гейця. Зазначений проект передбачає комплексне вивчення політичних, економічних, правових, ціннісно-цивілізаційних, гуманітарних, інформаційних вимірів національного суверенітету України в сучасному глобалізованому світі, підготовку за результатами дослідження аналітичних і прогностичних матеріалів для найвищих органів державної влади України з рекомендаціями щодо шляхів забезпечення національного суверенітету.

У виконанні проекту беруть участь провідні установи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, зокрема Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України (розділи «Глобалізаційні процеси і національний суверенітет в сучасному світі», «Ціннісно-цивілізаційний вимір національного суверенітету України»), Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України (розділ «Політичний суверенітет»), Інсти-

тут економіко-правових досліджень НАН України (розділ «Правове забезпечення економічного суверенітету в умовах міжнародної інтеграції»), Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (розділ «Правові проблеми національного суверенітету»), Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України (розділ «Гуманітарні виміри національного суверенітету»), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (розділ «Суверенітет національного інформаційного простору»).

У вступному слові **віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академік НАН України В.М. Геєць** окреслив роль установ Секції в розв'язанні найважливіших проблем розвитку держави і суспільства, серед яких особливо актуальне забезпечення національного суверенітету в умовах глобалізації та впливу кризових і посткризових викликів, проаналізував складники проекту і в цьому контексті розглянув основні підходи до виконання дослідницьких завдань.

Учасники круглого столу обговорили перші кроки реалізації проекту, визначили напрями роботи на наступних етапах його виконання.

У своїй доповіді «Державний суверенітет і Конституція України» **директор Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН**

України академік НАН України Ю.С. Шемшученко зазначив, що юридичне поняття державного суверенітету пов'язане з верховенством влади і незалежністю тієї чи іншої держави у внутрішній і зовнішній політиці. В умовах глобалізації обсяг суверенних прав багатьох держав має тенденцію до скорочення через добровільну передачу цих прав міжнародним об'єднанням. Але це не означає, що державний суверенітет узагалі втрачає своє значення, оскільки він виступає необхідною умовою існування незалежної держави.

Правові засади національного суверенітету закріплено конституціями та законами відповідних країн. В Україні важливе значення у цьому має Декларація про державний суверенітет України (1990 р.) і чинна Конституція України (1996 р.). Дана Декларація проголосила «державний суверенітет України, як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах».

Пізніше головні положення Декларації були покладені в основу Конституції України. Це впливало з самої Декларації, у якій говорилося, що вона є основою для нової Конституції України (розділ Х). Слід зазначити, що Декларація виходила з поділу державного (національного) суверенітету на внутрішній і зовнішній, але розглядала їх у тісній взаємодії.

Доповідач зазначив, що внутрішній і зовнішній суверенітет було проголошено в усіх основних сферах: політичній, економічній, соціальній, культурній і екологічній. Насамперед, у Декларації проголошується внутрішній суверенітет у політичній сфері. Від імені народу, зазначено в документі, може виступати виключно Верховна Рада Української РСР. Жодна політична партія, громадська організація, інше угруповання чи окрема особа не можуть виступати від імені всього народу України, утверджуючи тим самим неподільність державної влади.

Декларація не лише проголосила зовнішній і внутрішній суверенітет Української держави, а й передбачила низку його гарантій. Цьому присвячено окремий розділ «Зовнішня і внутрішня безпека». У Декларації зазначено, що держава здійснює захист і охорону національної державності українського народу.

Роблячи порівняльний аналіз Декларації і чинної Конституції, Ю.С. Шемшученко дійшов висновку, що стосовно закріплення питань національного суверенітету Декларація досконаліша за Конституцію. До цих питань, зокрема, належить питання економічного суверенітету. У Декларації цьому питанню присвячено спеціальний розділ — VI «Економічна самостійність». Передбачено, що «Українська РСР забезпечує захист усіх форм власності».

У чинній Конституції такого розділу немає. Питання власності регулюється фрагментарно й безсистемно. Недостатньо чітко виписані форми власності й механізми їх забезпечення. Це призвело до суперечностей Конституції з чинним законодавством у цій сфері. У Конституції, зокрема, нічого не сказано про колективну форму власності, тоді як Господарський кодекс України 2000 року передбачив цю форму та її правовий статус.

Конституція містить норму про те, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності (ст. 13). Але ця норма виявилася декларативною. Бо нині в руках держави залишилося тільки близько 20 відсотків власності. У країні діє мораторій на продаж сільськогосподарської землі, але ця земля продається чи незаконно привласнюється у великих масштабах. Держава не в змозі запобігти рекетові, забезпечити депозитні вклади населення в банках тощо.

Усе це свідчить про нагальну потребу вдосконалення конституційного регулювання відносин власності в Україні. Системний підхід до цього питання потребує внесення до Основного Закону спеціального розділу — «Економічна основа».

У чинній Конституції принцип національного суверенітету в загальному вигляді зафіксований у ст. 1 Основного Закону: Україна є суверенною і незалежною державою. Суверенітет України поширюється на всю її територію. Ця територія в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (ст. 5).

Ю.С. Шемшученко констатував, що ідея народного суверенітету, на жаль, не забезпечена належними механізмами її реалізації. За роки незалежності, наприклад, кілька разів змінювалася форма державного управління в Україні, і ніхто народ про це не питав. У грудні 2004 р. було запроваджено парламентсько-президентську форму державного правління. Було при цьому порушено процесуальний порядок при прийнятті відповідного закону. Як наслідок, Конституційний Суд України визнав цей закон неконституційним у 2010 р.

Реалізація національного суверенітету на засадах, визначених Конституцією України, значною мірою залежить від повноти законодавчого регулювання цих питань у національному законодавстві. У цьому зв'язку слід зазначити, що за 14 років після прийняття Конституції України з передбачених нею 45 конституційних законів не прийнято близько 20, а частина з тих, що прийняті, вже застаріли.

Окремим проблемним питанням є конституційне закріплення принципу верховенства міжнародного права. Норми Конституції України з цього питання не узгоджені із Законом «Про міжнародні договори України». Україна уклала 4 тисячі двосторонніх і понад 700 багатосторонніх договорів. Після їхньої ратифікації вони стали національним законодавством. Але фактично вони реалізуються з іще більшими труднощами, ніж національне законодавство.

Під кутом зору зовнішнього суверенітету заслуговують на увагу і нові положення Лісабонського договору, який набрав чинності у грудні 2009 р. Цей договір спрямований на докорінне вдосконалення інституційної структури ЄС, посилення влади наднаціональних органів Союзу, більш широке закріплення примату законодавства ЄС над національним законодавством держав-членів.

Межі компетенції Союзу визначає принцип «надання компетенцій». Згідно з цим принципом, Союзові належить діяти в межах компетенцій, що їх, відповідно до установчих договорів, надають йому держави-члени заради досягнення цілей, визначених у цих договорах. Компетенції, що їх не надано Союзові установчими договорами, залишаються за державами-членами.

Крім принципу «надання компетенцій», Лісабонський договір закріплює два інші принципи, які сприяють визначенню меж компетенції Союзу – принцип субсидіарності (у сферах, що не належать до виключної компетенції ЄС, він діє лише тоді й у такому обсязі, коли держави-члени не можуть належним чином досягти мети запланованого заходу, натомість це краще здійснити на рівні Союзу, з огляду на масштаби чи результати запропонованих заходів) та принцип пропорційності (будь-які дії Союзу не можуть виходити за межі того, чого потребує досягнення мети установчого договору).

Доповідач указав на те, що Україна, як відомо, намагається стати членом ЄС. У цьому зв'язку варто вже зараз звернути увагу на зміни у правовому статусі Союзу. Передача певних прав цьому міжнародному об'єднанню має узгоджуватися з позитивами, які може мати Україна після вступу до ЄС.

Таким чином, конституційні засади внутрішнього і зовнішнього суверенітету підлягають удосконаленню. Це ж стосується і механізмів забезпечення національного суверенітету. Цього не можна ефективно зробити шляхом «латання дір». Потрібна ши-

рокого плану конституційна реформа з прийняттям нового тексту Конституції України. Потрібні, разом з тим, і додаткові теоретичні розроблення відповідних проблем.

У своєму виступі **директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України академік НАН України Ю.М. Пахомов** підкреслив, що наш час — це час змін у всіх формах життєдіяльності народів, у тому числі — у суверенітеті. Вестфальська система, що заклала основи державного суверенітету, відживає себе, традиційний суверенітет не тільки розмивається, а й утрачає здатність відповідати на виклики руйнівних процесів. На наших очах постає щось нове, і його важливо ще на початку усвідомити і використовувати задля творчої мети. Для цього треба дослідити, по-перше, глобальні процеси і, по-друге, — капіталізм. Видається, однак, що у форматі цих явищ суверенітет недостатньо студіювати лише економіко-технологічно і взагалі — «матеріалістично».

На думку доповідача, важливо аналізувати поняття суверенітету з цивілізаційно-ціннісних позицій. Причини цього — не тільки в цивілізаційних зрушеннях останніх десятиліть, але й у дедалі більшій залежності успішності (а значить, і суверенності) країн від науково-технологічного прогресу, який поза духовно-ціннісним опосередкуванням просто неможливий, що й ілюструє Україна.

Епохальне значення для суверенітету слабких держав у найближчій перспективі матиме заміна західної (по суті, американської) моделі глобалізації моделлю азійською. Нині глобалізаційними процесами, що їх реалізують в основному США, керує жадібність, що для слабких країн означає виснаження ресурсів і підминання під американські ТНК національно-державного суверенітету. Натомість азійська капіталістична модель, з погляду доповідача, видається прийнятнішою. Для усвідомлення цього досить згадати одну її рису, виражену

словами «м'яке перемагає тверде». Справді, в азійсько-китайській глобалізації, як свідчить накопичений досвід, відсутні експансивність і готовність «задерти жертву», притаманні американській.

Ю.М. Пахомов переконаний, що в Україні вирішальний вплив на стан суспільства справляє рекордний розрив у доходах багатих і бідних. Людина так улаштована, що може легко переносити злигодні в умовах, коли тягар лягає на всіх і є надія на краще майбутнє. Але народ почувається розчавленим і недієздатним (особливо у сфері інновацій), коли корупціонери розкошують, а надій на зміни немає. Суверенітет у такій ситуації не може бути міцним. Головне в тому, що прірва між багатими і бідними поглиблює стан загальної депресивності. Простежується прямий зв'язок між цією обставиною і зарахуванням України за критеріями ООН до «неповноцінних країн»¹, що означає, зокрема, сумнівність її суверенітету.

Серед заходів, які запобігають можливій «суверенній» катастрофі, доповідач вважає надзвичайно важливою ту чи іншу форму інтеграції з Росією. В її цінностях генетично закладено прагнення до об'єднання земель, і це не тільки, навіть не стільки раціоналізм, скільки сакральне дійство під назвою «братерство». Ще Ф.М. Достоєвський писав: «До вселюдського братського єднання сердець росіяни найбільше призначені».

За словами доповідача, в Україні стрімке зростання симпатій до Росії — після тривалого спаду — збіглося за часом з катастрофою «помаранчевих» ілюзій. На цей період припало і розчарування Заходу в надіях на післямайданні зміни. В Європі Україну стали зараховувати до числа країн-ізгоїв. Лунають епітети: «неповноцінна країна», «країна-невдаха», «країна в руїнах», «країна незворотних негативних процесів» і т.д.

¹ Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. — К.: Інститут соціології НАН України, 2006. — С. 5.

Ю.М. Пахомов зазначає, що для нашої держави співдружність з Росією — єдиний вихід на стежку успіху. Ситуації самотності вона просто не витримає саме з позицій суверенності. Причому головний фактор, який заганає нас у «невагомий» стан, — уже не стільки економічне падіння, скільки глибока людська депресивність, чого немає в Росії. Саме через взаємодію з успішною Росією Україна здобуде шанс підбадьоритись, подолати згубну зневіру. Адже якщо цього не буде, якщо наша країна не оздоровиться, не зміцниться морально, то ні про які інновації не може бути мови. У світі не було жодної держави, яка б їх успішно завоювала без підйому духу і народження надій на краще майбутнє.

Інституційні проблеми політичного суверенітету України проаналізував у своїй доповіді директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України академік НАН України Ю.А. Левенець. Він зазначив, що потрібно акцентувати увагу на евристичних можливостях категорії «політичний суверенітет». Сьогодні інтерпретації цієї категорії більше зсуваються в бік таких понять, як «право» і «порядок», які, фактично, й утворюють сучасний зміст поняття «суверенітет». Це на пряму пов'язано з питаннями інституційної динаміки в Україні, тобто з установленням, функціонуванням, реалізацією «правил гри» — певного суспільно-політичного, економічного порядку.

Доповідач наголосив, що перехід до демократії та адаптація до цінностей сучасного ринкового господарства виявилися для українських громадян складним і хворобливим процесом. Характер і швидкість політичних трансформацій визначала низка специфічних особливостей, які суттєво відрізнялися від знаних форм переходу до демократії.

По-перше, в Україні були поєднані фази ринкового реформування економіки і виникнення демократичних інститутів. Ста-

новлення ринкового середовища відбувалося суперечливо, інститути приватної власності і контрактних відносин не мали правових гарантій, перебували під постійною загрозою зміни правил гри і перерозподілу. Ринкова свобода, недоторканність власності і прав людини в Україні не змогли стати основою для розвитку політичної демократії в силу їх внутрішньої суперечливості. Дефектність механізмів ринкової економіки зумовила суттєву затримку процесів соціальної диференціації українського суспільства, утворення соціальних груп, які несуть ідеологію демократичних перетворень.

По-друге, становлення ринкових відносин і демократичних інститутів в Україні відбувалось на тлі проблеми консолідації національної держави, фрагментованості національної, державної ідентичності населення. Завершення будівництва держави в умовах нерозвиненості ринкових механізмів не могло не спричинити домінування політико-адміністративних еліт і перетворення державної влади на засіб отримання політичної ренти. У процесі національного відродження загострилась боротьба між регіональними архетипами, міфами про національну ідентичність і реальними проблемами, інтересами, прагненнями різних груп населення.

По-третє, в Україні в зародковому стані перебували інститути громадянського суспільства. Його розвиток у довгостроковій перспективі вимагав стійкої економічної системи, що забезпечує добробут громадян. Економічна невизначеність, конфронтація всередині політичного класу протягом усього періоду незалежності витісняли проблеми громадянського суспільства на задній план. Держава так і не стала провідним агентом у створенні і функціонуванні громадянського суспільства як базової частини демократичних перетворень в Україні.

По-четверте, структурні зміни в Україні збіглися з системними змінами геополітичної карти світу, появою нових загроз і ви-

кликів. Попри всі декларації та заяви провідних світових країн, Україна весь цей час перебувала на периферії їхніх геополітичних інтересів. Це призвело до спорадичних спалахів уваги до подій усередині країни. Розвинені держави не проявляли особливої активності, перш за все, у сфері реальної допомоги у визначенні стратегічних пріоритетів, виробленні дієвих механізмів реформування країни. Враховуючи, що Європейський Союз спочатку не розглядав перспективи членства України, такої підтримки надано не було, на відміну від країн Балтії та Центральної Європи.

Таким чином, після розпаду Радянського Союзу в Україні відбулися специфічні глибокі трансформації ідентичності, економіки, соціальної структури і держави. Враховуючи синергетичний характер цих процесів, значна частина громадян була незадоволена новою політичною й економічною системою. Умови життя були далекі від очікувань та ідеалів. Все це породжувало відчуття підвищеної соціальної тривожності і невпевненості. Адаптація до нових умов відбувалася вкрай повільно і часто шляхом впровадження неформальних правил і стосунків.

Поширення неформальних практик живить консолідацію молодих і зрілих когорт стосовно можливості порушувати нормативний порядок. За роки незалежності відбулось руйнування законослухняності населення, під сумнів було поставлено необхідність дотримуватися встановлених правил, офіційних норм. Більшою мірою вони збереглися у старших вікових групах. Решта населення, перебуваючи в межах параконституціональної системи, не вважає встановлений порядок справедливим і не готова дотримуватись норми. Близько 70% населення вважають, що в цих умовах люди можуть здійснювати нечесні вчинки заради вигоди (Джерело: Головаха Є., Паніна Н. Українське суспільство 1992–2008: Соціологічний моніторинг. — К., 2008. — С. 21).

Водночас зрозуміло, що сьогодні суспільство втомилось від неорганізованості, жорсткої конкурентної боротьби всередині політичного класу, і дослідження показують наростання в різних вікових групах вимог щодо наведення порядку. Правопорядок і рівність усіх перед законом значущі для більшості респондентів усіх вікових когорт. Саме на цих питаннях потрібно зосередити увагу дослідників, а завдяки їм і держави, на питаннях права і порядку, а також їх співвіднесеності в реальній політиці.

Директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України академік НАН України В.К. Мамутов, виступаючи з доповіддю «Проблеми правового забезпечення економічного суверенітету в умовах міжнародної інтеграції», звернув увагу на те, що саме поняття економічного суверенітету, хоча його часто вживають, залишається однією з найбільш заплутаних і не до кінця досліджених категорій. Воно близьке до поняття економічної безпеки, але не тотожне йому. Головна проблема полягає в тому, як поєднувати забезпечення суверенітету з міжнародною інтеграцією, яка передбачає, що в обмін на певні вигоди треба чимось поступитися. Для розв'язання цієї проблеми важливе значення має геополітичний аспект, а саме визначення місця і ролі України у світовому співтоваристві. З огляду на це потрібно забезпечити правове сприяння інтеграції ЄС, України і країн СНД, які володіють найбільшими природними ресурсами. Наша держава може виступити в цьому процесі сполучною ланкою, що сприяє такій інтеграції.

Доповідач наголосив на необхідності враховувати, що СОТ — це форма прикриття регулювання всієї економіки оманливими твердженнями, ніби її метою є тільки торгівля. Це відволікає від дійсного стану речей увагу громадськості країн, які підписують угоди про приєднання до цієї організації. Торгівлю у власному сенсі давно, ще 1980 р. регламентовано Віденською

конвенцією про міжнародні купівлю-продаж. Правила СОТ тиснуть на політику державної підтримки промислових і сільськогосподарських підприємств, знищують багато виробництв, тобто під приводом регулювання торгівлі придушують реальний сектор економіки. Певна річ, так чинять сильні з тими, хто слабкіший. Звідси і затяжні переговори з багатьма країнами. І тільки Україна вступила до СОТ із радістю, без огляду, без застережень.

Життєво важливого значення для нашої країни набуває питання само зміцнення, досягнення високого рівня економічної самодостатності, використання власного потенціалу, нарощування економічної могутності. Тоді й домовлятися з іншими буде легше. Це завдання треба виконувати за допомогою державного стратегічного планування. Відповідний законопроект підготовлено, треба домогтися його прийняття.

Насамкінець В.К. Мамутов зробив висновки про нагальну потребу в центральному державному органі, який би спеціально займався питаннями стратегічного планування, організації, координації зовнішньоекономічної діяльності та ніс би відповідальність за якість прийнятих рішень щодо забезпечення економічного суверенітету.

Академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України академік НАН України М.Г. Жулинський на початку доповіді «Гуманітарні виміри національного суверенітету в умовах глобалізації» звернувся до історичного європейського досвіду дискусії та боротьби в ім'я створення сприятливих умов для життєдіяльності нації як цілісного організму. Цієї мети неможливо досягти лише внаслідок здобуття національної незалежності і формування національної держави. Політичне самовизначення, політична солідарність, національна колективна ідентичність — головні елементи і визначальні фактори, які й забезпечували утворення європейських національних держав у середині XIX сто-

ліття. Цей віковий досвід переконує, що і в наш час без національної політичної єдності неможлива національна політична незалежність.

Напередодні європейської «весни народів» 1848 року і у зв'язку зі створенням міжнародної Ліги Націй (1847 р.) славетний італієць Джузеппе Мадзині висловився так: «Народи просякнуті тільки однією ідеєю: єдності і національності. Нема міжнародного питання відносно форми уряду, а є тільки національне питання». Принцип національного самовизначення був закладений Джузеппе Мадзині в солідарний рух «Молода Європа», а згодом, майже через століття, в Хартію Організації Об'єднаних Націй і до ідеалу мирної Європи як ансамблю національних демократичних держав.

Переходячи до сучасності, доповідач укавав, що національна держава як правопорядок і в Європейському Союзі вважається оптимальною моделлю держави сучасного типу, здатної реалізовувати ідею модерної нації. Проте для конструкторів Європейського Дому пошук нового ідеалу, за яким слід моделювати новий тип держави і суспільства, триває. Попри благородні прагнення витворити в образі Європейського Союзу принципово нову, досі не бачену форму наднаціонального утворення, нова наднаціональна модель європейського устрою перебуває лише на етапі формування та пошуку консолідованих цінностей та орієнтирів. Пам'ять про розпад під могутнім пориванням націй до самовизначення таких великих наднаціональних імперій, як Османська, Габсбурзька і Російська, змушують будівничих Європейського Дому не відсторонюватися від класичної моделі національної держави.

М.Г. Жулинський пояснив, чому зникла і радянська імперія — СРСР, цей новочасний тип наднаціональної держави, який пропонувався як альтернатива національній державі європейських традицій і цінностей. Багатонаціональна радянська імперія не змогла ні з економічного, ні з гуманітарного, на-

віть і з військового погляду конкурувати з європейським типом національно-державної спільноти. Поява на пострадянському просторі національних держав засвідчила, що наднаціональні імперії не життєздатні і що національні спільноти, оперті на спільну історію, територію, культуру, мову і спільну долю, неминуче будуть прагнути до здобуття незалежності, єдності й ідентичності.

Доповідач навів низку оцінок і суджень науковців, які займалися сучасними проблемами національного суверенітету. Знаний британський дослідник теорій націй і націоналізму Ентоні Сміт в останній своїй праці «Нації та націоналізм у глобальну епоху» аргументовано довів, «чому нація і націоналізм залишаються єдиною реальною основою для вільного товариства держав у сучасному світі»² і чому до основних положень та ідеалів націоналізму і націоналістичних рухів належать «національна ідентичність, національна єдність і національна автономія»³.

Німецький професор Дітер Лангевіше переконаний: «Майбутнє належатиме Європі національних держав. Це нова Європа заявила про себе в революціях XIX ст. — Європа національних конфліктів і війн, війн нового типу, уже не кабінетних війн давнього зразка, що їх можновладець міг розпочинати й завершувати на власний розсуд, а війн народних, які провадилися в ім'я нації й тому приводили й до інших наслідків, ніж війни попередні. Боротьба між двома державами за певну територію тепер оберталася на боротьбу за національність цієї території. Тепер уже не досить було завоювати якусь територію й приєднати її до держави-переможниці, тепер переможець мав інтегрувати в свою націю й завойоване населення»⁴.

² *Сміт Е.* Нації та націоналізм — у глобальну епоху. — 2-е вид., стереотипне. — К.: «Ніка-Центр», 2009. — С. 205.

³ Там само. С. 208.

⁴ *Лангевіше Д.* Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі. — К.: Вид-во «К.І.С.», 2008. — С. 188.

Далі доповідач перейшов до розгляду загроз національному суверенітету України. В умовах сучасного постмодерного світу, коли так навалює зростає глобальна взаємозалежність, проблемою для національних держав є не стільки загроза інтегрування українського етносу в іншу соціокультурну та етнополітичну цілісність, скільки цивілізаційно-культурна окупація українського цивілізаційного простору. Очевидно, що це серйозна загроза національному суверенітету України, яку необхідно нейтралізувати. Для цього слід гуманітарну політику держави спрямувати на якісне оновлення всієї гуманітарної сфери українського суспільства. У відповідь на глобалізаційні виклики Україна має запропонувати модерні системні моделі забезпечення адекватних відповідей, спрямованих на створення української конкурентноспроможної нації, розвинутого громадянського суспільства, культурної й політичної консолідації нації, формування «суспільства знань» і модерного культурно-інформаційного суспільства. Словом, Україна, яка має серйозні проблеми з українською політичною і національною самоідентифікацією, зобов'язана здійснити модернізацію соціогуманітарного простору, інакше нас чекає подальший занепад національного суверенітету.

Україна як молода держава зацікавлена в тому, щоб зберегти значущість національної держави як повноправного партнера і головного гравця міжнародних відносин. Перспективи збереження і зміцнення національного суверенітету — в розбудові сильної демократичної держави, забезпеченні національних інтересів в умовах економічної інтеграції та гідному протиставленні іншим центрам економічного та гуманітарного впливу в умовах постання нової системи транснаціональної влади.

Особливу тривогу викликає трансформація національного суверенітету, коли

процеси уніфікації, стандартизації, диверсифікації, універсализації, а головне — денационалізації через домінування русофонної масової культури внаслідок розпросторення російського лінгвокультурного впливу руйнують національну соціокультурну сферу.

«Гуманітарна сфера України — нелінійна соціокультурна система, яка еволюціонує на межі хаосу»⁵, — переконаний завідувач відділу філософських проблем природознавства та екології Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, професор Валентин Лук'янець. Труднощі розроблення сучасної стратегії гуманітарної політики України зумовлені не лише особливостями гуманітарної сфери, яка еволюціонує до критичної стадії, але й тим, «що на Заході активно діють спеціальні наукові інститути, які свідомо розробляють і застосовують соціальні технології дестабілізації гуманітарних сфер національних держав»⁶.

Професор В. Лук'янець стверджує, що в наші дні практика створення таких дестабілізаційних технологій перетворюється на синергетичний симбіоз індустрії знань, комп'ютерної індустрії та індустрії гуманітарних супер-хай-тек. Такі технології розробляють у США Інститут складності в Санта-Фе, Ренд корпорейшн, Центр нелінійних досліджень у Лос-Аламосі, а також група з вивчення дій в умовах невизначеності при Пентагоні. Очевидно, що це далеко не всі центри з вироблення технологій керування хаосом, які існують у світі.

На думку доповідача, слід прислухатися до рекомендацій професора Валентина Лук'янца, який радить одночасно з розробленням сучасної стратегії гуманітарної політики України розробити й стратегію її гуманітарної безпеки. Враховуючи досвід США, Японії, Індії, Китаю, потрібно орга-

⁵ Національний світ. — 2010. — № 9. — С. 19.

⁶ Там само.

нізувати власний «Інститут складності» — своєрідний мозковий центр, здатний оперативно реагувати на зовнішні цілеспрямовані гуманітарні дії.

М.Г. Жулинський наголосив, що важливим складником національного суверенітету виступає повноцінне функціонування цілісного національного мовно-культурного простору, оскільки це важливий фактор збереження національної ідентичності в умовах глобалізації. З цією метою здійснено критичний аналіз стану національного мовно-культурного простору і подано рекомендації щодо забезпечення його цілісності. Вперше всебічно проаналізовано національний мовно-культурний інтернет-простір, оприявлено інтернет-загрози, зокрема, зовнішню експансію в український інтернет-простір, висловлено пропозиції на основі досвіду іноземних країн щодо відстоювання державою українських інтернет-інтересів.

З метою збереження і розвитку культурного різноманіття як важливого ресурсу гуманітарного розвитку, духовно-культурного збагачення нації запропоновано створити модерні і розвивати традиційні міфологеми, культури, ідеологеми, які б, як мембрана на рівні клітини, стримували від агресивного вторгнення в українську національну культуру та культури нацменшин деструктивні антиміфи, ідеології, теорії другосортності, меншовартості тощо, а пропускали назовні той культурно-інформаційний продукт, який би був високоякісним, привабливим і корисним для інших світових культур і створював позитивний імідж України.

Гуманітарний розвиток України потребує виваженої етнонаціональної політики, яка б забезпечила гармонійне співіснування мови, культури, традицій, релігій національних меншин, етнічних груп. Для збереження національної ідентичності та забезпечення національного суверенітету етнополітика потребує передусім удоско-

налення нормативно-правової бази. Крім того, слід активізувати вплив культури титульного етносу на процес формування цілісного національного мовно-культурного простору та забезпечити застосування європейських моделей збереження полікультурності.

Доповідач повідомив, що нині обґрунтовуються ініціативи щодо системних перетворень у шкільній освіті, зокрема виховання ефективної і здорової особистості — члена ефективного суспільства з урахуванням досвіду лідерів шкільної освіти — скандинавських країн, пропонується розроблення спеціальних навчальних програм, зорієнтованих на добровільну, з власної ініціативи, пізнавальну діяльність, на самоосвіту та шляхи реалізації цього проекту передусім через інтернет-просвіту.

Важливий складник розділу «Гуманітарні виміри національного суверенітету» — розвиток інтелектуального потенціалу нації шляхом забезпечення конкурентноспроможності освіти і науки, сприяння соціальній та громадянській активності людини. Необхідною передумовою розвитку інтелектуального потенціалу нації є формування цілісної системи базових цінностей буття та світоглядних орієнтацій людини і суспільства в умовах глобалізації. Завершено такі складники цього розділу, як «Книжковий ринок як індикатор національного суверенітету та чинник суспільного поступу», «Елітарний сегмент сучасної української культури», «Масова культура як чинник свідомості суспільства XXI ст.». Здійснено перегляд критеріїв соціально-культурної самоідентифікації в умовах глобалізації, розроблено моральні принципи міжсоціального і міждержавного діалогу, визначено шляхи формування цілісної парадигми кооперативного типу культури як альтернативи небезпекам панівної конкурентної моделі, що за своєю природою несе загрозу національному суверенітету.

Після виголошених доповідей розпочалася дискусія, в якій узяли участь **заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України доктор історичних наук О.М. Майборода**, який розглянув громадянський аспект політичного суверенітету України, **зав. відділу Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України доктор політичних наук І.О. Кресіна**, яка проаналізувала роль національної держави як носія суверенітету в умовах глобалізації, **завідувач відділу Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України доктор історичних наук В.К. Гура**, у виступі якого йшлося про глобалізаційні процеси і національний суверенітет у сучасному світі, **старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України доктор філологічних наук І.З. Павлюк**, який висвітлив тему збереження культурного різноманіття як важливого ресурсу гуманітарного розвитку, і **заступник генерального директора Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського доктор історичних наук В.М. Горючий**, який охарактеризував стан національного інформаційного простору України в аспекті забезпечення його суверенітету.

У заключному слові віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академік НАН України В.М. Геєць узагальнив підсумки обговорення, окреслив напрями подальшої роботи Секції з реалізації проекту, наголосив на необхідності активізації зусиль учасників щодо підготовки у першому кварталі 2011 року Національної доповіді НАН України «Національний суверенітет України в умовах глобалізації».

Володимир ПОПИК,
кандидат історичних наук,
керівник Сектору суспільних наук
науково-організаційного відділу
Президії НАН України